

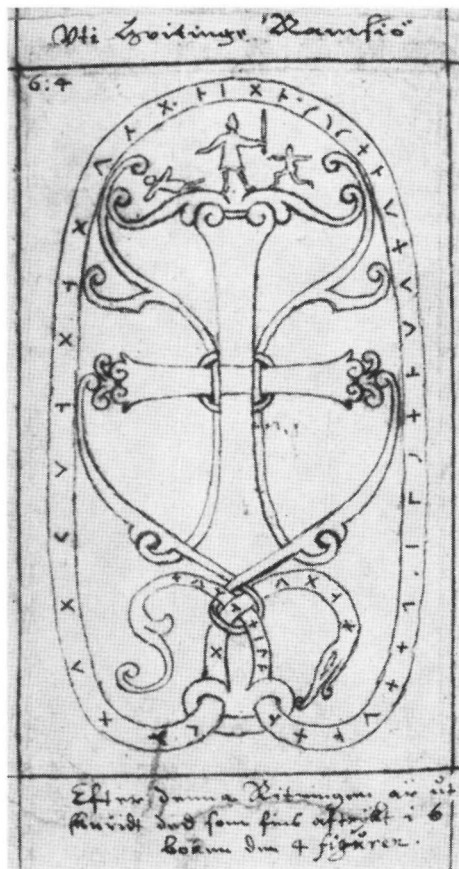

Fig. 563. U 1175. Stora Ramsjö, Vittinge sn.
Efter teckning av Bureus i Fa 10:2.

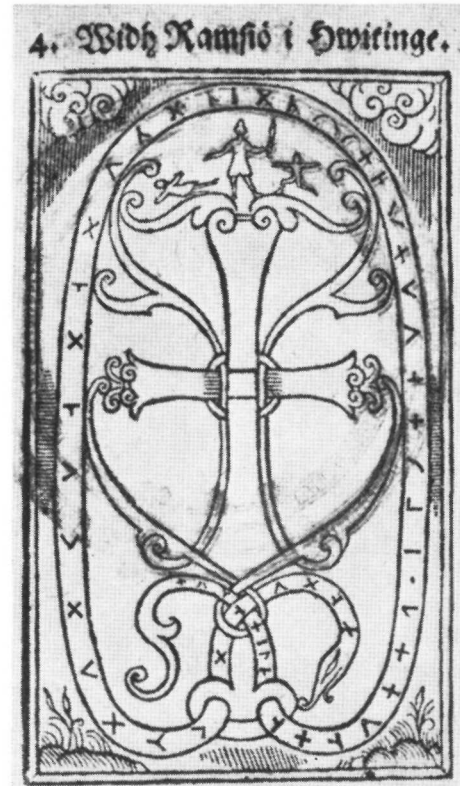

Fig. 564. U 1175. Stora Ramsjö, Vittinge sn.
Efter träsnitt i Monumenta Sveo-Gothica 1624.

1175. Stora Ramsjö, Vittinge sn.

Pl. 153, 154.

Litteratur: B 648, L 777, D 1:278. J. Bureus, Fa 6 s. 2, s. 60, s. 62, s. 63 n:r 83, s. 92 n:r 83 (Bureus' egen uppteckning), Fa 10:2 n:r 117 b, n:r 122 b, Monumenta Sveo-Gothica Hactenus Exsculpta (1624), n:r 4 (3. uppl. 1664 n:r 45), Fa 5 (mellan n:r 193 och 194), Fa 10:1 n:r 4, Cabbalistica (N. 24, LSB), s. 154 b; Fa 1 s. 48 (marginalanteckning); J. Rhezelius, Fa 10:1 n:r 185; O. Verelius, Manuductio ad Runographiam Scandicam (1675), s. 67; Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 189; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) I, s. 200 f., Acta literaria Sveciæ 1726, s. 174; O. Grau, Beskrifning Öfwer Wästmanland (1754), s. 609 [omtrycket 1904, s. 477]; Th. Ljunggren, Liber Excerptorum (F m 26 a), s. 7; Carl Säve, Brev till G. Stephens¹⁻⁴, 1861 (ATA); D. Hummel, Några ord till upplysning om bladet »Skattmansö» (1865), s. 59; UFT h. 3 (1873), s. 44; R. Dybeck, Runa (fol.) 1876, s. 37; L. Fr. Löffler, En förbisedd Sigurdsristning (i: VHAA:s Månadsblad 1890), s. 85 f.; H. Schück, Svensk Litteraturhistoria (1890), s. 59; H. Schück och K. Warburg, Illustrerad svensk litteraturhistoria (1896), s. 46, 2. uppl. (1911), s. 109, 114, 3. uppl. (1926), s. 179; O. v. Friesen, Upplands runstenar (1913), s. 62 f., Anteckningar 1918 (UUB), Runstenarna i Altuna (i: UFT h. 39, 1924), s. 354, 356, Sigurdsristningen från Drävle i Altuna (i: Uppsala Nya Tidnings julnummer 1924); S. B. F. Jansson, Vittinge sockens runstenar (i: Vittingebygd 1957), s. 3.

Äldre avbildningar: Bureus, teckning (Fa 10:2), träsnitt (i Monumenta Sveo-Gothica 1624 och 1664, Fa 10:1 n:r 4, Verelius a. a.); Rhezelius, teckning (Fa 10:1 n:r 185); J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, B 648 och Grau a. a.); Dybeck, D 1:278 (återgiven i Schück och Warburg a. a., Uppsala Nya Tidn. 1924); K. A. Karlinder, foto (i UFT h. 39, 1924, s. 356); Jansson a. a.

83 – 588578. Upplands runinskrifter.

Om platsen för U 1175 se U 1174, som står 2 m. NV om U 1175.

Gråröd granit. Höjd 1,37 m., bredd 0,85 m. Ytan är jämn och ristningen jämförelsevis tydlig. Linjerna äro breda med jämn botten men med delvis oskarpa kanter. Tecknen i runbandet äro i stort sett klart skönjbara; deras utseende framgår av pl. 153.

Om den gåtfulla inskriften, som av allt att döma saknar språklig innebörd, se de besläktade ristningarna U 835 och 1170.

Vad Ramsjö-stenens ornamentala utsmyckning beträffar, utgör den otvivelaktigt en efterapning av den närbelägna U 1163. I *Upplands runstenar* påpekar v. Friesen, att Drävle-stenen (U 1163) »har en egendomlig bladornamentik som midtparti och i dennas öfversta grenar Sigurd Fafnesbane genomborrande draken-rundjuret». Det är detta mönster, som går igen på Ramsjö-stenen, vilken därför måste betecknas som en tvivelaktig källa till vår kunskap om Sigurdssagans utbredning i vårt land.

En parallell till förhållandet mellan U 1163 och 1175 erbjuda Ramsundsristningen (Sö 101) och Gökstenen (Sö 327), där som bekant också scener ur Sigurdssagan framställas. Gökstenens ristning är en kopia av Ramsundsristningen på samma sätt som Ramsjö-stenen är en tidig kopia av Drävle-stenen. Det är betecknande, att också Gökstenens inskrift saknar språklig innebörd.

Den egendomliga ristningen på Ramsjö-stenen har tilldragit sig ett stort intresse från forskningens sida. I första hand beror detta på bildutsmyckningen, men också »runorna» ha i hög grad varit föremål för uppmärksamhet. Bureus ritade själv av ristningen och under teckningen antecknar han: »Efter denna Ritningen är ut skuridt ded som fins aftrykt i 6 boken [= F a 10:1] den 4 figuren». Träsnittet trycktes även i *Monumenta Sveo-Gothica* (1624 och 1664). Bilden av U 1175 placeras betecknande nog mellan några hälsingska ristningar och Rökstenen, alltså bland inskrifter, som av Bureus icke kunde tolkas. Se även fig. 571.

O. Verelius behandlar Ramsjö-stenen tillsammans med två hälsingska stenar (Tuna-stenen och Rogsta-stenen); han skriver: »Wij hafwom och talt om Willoruner; af them kunna monge slag updictas; doch komma the alle thär uti öfwereens, att läsaren them ey begripa, ey håller theas förborgade mening förstå skall; om han icke hafwer en tydenyckel thär till. Och efter theas uphofzmän hafwa welat wara kloka för sig sielfwe, och skrifwit för sig ensamom, och intet welat förstås af gemene man, äre the icke värde att man skall bemöda sig mycket om att utleta meningen på theas fördolda skrifwekonst: besynnerligen efter the gamble intet hafwa wist af eller brukat thetta konststycket. Hafwa the och söckt att komma thessa Runor i allmänne bruk, som nogon kan mena, så hafwer theas upsåth af androm blifwit ogillat och till intet. Will man doch nogra sådana stenar sättia här hoos, om till äfwentyrs nogon är förweten, att försökia sin snällhet thär på.» De stenar, som Verelius här avbildar, äro Tuna-stenen, Rogsta-stenen och Ramsjö-stenen. — I *Svenska runstenar* (F m 60) framhåller O. Celsius, att Ramsjö-stenen har »sådana characterer som ingen ännu har läst». Han meddelar också, att »A[nders] C[elsius] har aftagit denna underl. sten». I *Acta literaria Sveciæ* 1726 lämnas följande uppgifter om A. Celsius' undersökningar av U 1170 och 1175: »Circa initium mensis

Fig. 565. U 1175. Stora Ramsjö, Vittinge sn.
Efter teckning av Rhezelius i F a 10:1.

Fig. 566. U 1175. Stora Ramsjö, Vittinge sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 648).

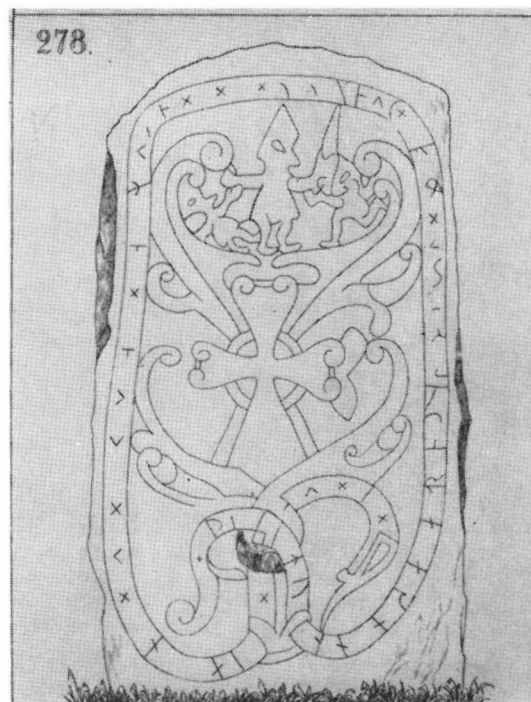

Fig. 567. U 1175. Stora Ramsjö, Vittinge sn.
Efter D 1:278.

Maji Dn. *ANDREAS CELSIUS* invenit, in parœcia *Hwittinge*, tribus fere milliaribus *Upsalia* distante, sub turri, ex qua campanæ templi istius parochiæ suspenduntur, lapidem iisdem plane runis, sed integrioribus, exaratum, quæ in monumento *Ramsiöensi* ejusdem parœciæ dudum observatæ sunt cum aliis, tum B. VERELIO in *Runographia Scandica* p. 67. Hujus tamen, lapidis delineationem justam perficere non potuit, quod trabibus subjectus & pice præterea maximam partem obductus esset. Observavit etiam quamplurimas draconum spiras huic saxo insculptas, & ex figura capitis haud obscure collegit, eundem hujus, ac lapidis *Ramsiöensis* fuisse sculptorem. Promittit Dn. *CELSIUS* has *Hwittingenses runas* alia occasione se nobiscum communicaturum, ut habeant harum rerum curiosi cotem, in qua ingenium suum acuant, in ignoto hoc scripturæ genere detegendo, & Sveo-Gothis nostris, præter *vulgare & Helsingicum*, olim etiam usitato.» D. Tilas nämner U 1175 i *Bibliotheca Topographica Svecana* (U 41:1, KB), och Grau anmärker, att stenen är ristad »med obekanta Runor». — Också Th. Ljunggren kommer in på U 1175 i samband med hälsingerunorna. I *Liber Excerptorum* (F m 26 a) skriver han: »*Ramsiö stenen* i Hwittinge sochn i Upland, är en af de raraste, som har på ett grant Kos Kors uthuggen en Pugil, som sträckt en motståndare för sina fötter, och med sitt sverd hotar en annan, som tyckes fly med förskräckelse. Det förtryter mig», fortsätter Ljunggren, »att ej kunna läsa stenskriften, som lika så är en blandning af Göthiska, Stup Vänd- och Helsing Runor, utom flere okände signaturer, och utan interpunction».

Liljegren, C. Säve och Dybeck kalla tecknen på Ramsjö-stenen för »främmande runmynder» eller »obegripliga tecken». Att Säve har ägnat Ramsjöstenen ganska stor uppmärksamhet, framgår av ett brev till G. Stephens hösten 1861. Säve påpekar för Stephens, »att de 2^{ne} ritningar, som finnas af Ramsjö-stenen ... sins emellan alldeles icke öfverensstämma, näml. den i Baut. 777¹, och hos Curio 45.² I fall NB. Du

¹ Skall vara Baut. 648; i Liljegrens *Runurkunder* (1833) har Ramsjöstenen nummer 777, vilket förklarar felaktigheten.

² Därmed åsyftas *Monumenta Sveo-Gothica* 1664.

anser, att dessa inskrifter med h.o.h. främmande och gåtolika mynder falla inom Ditt område. Jag skall derföre äfven sända Dig en afkalkering af en annan dylik med snarlika mynder, som jag tror hittills okänd, som blifvit mig meddelad af en ung runforskare, Magister Axel Wætter. Stenen finnes i Uppland vid *Ny-sätra* prestgård [= U 835], 3 mil VSV. från Uppsala och blott 1 $\frac{1}{4}$ mil från Mögbro(-stenen). Han är, som sagdt, ganska lik den nämnde Ramsjö-stenen, men förefaller mig dock något besynnerlig till figurernas form, d.v.s. ormslingornas och äfven runornas; ty de se verkligen ut som de voro huggna snarare på lek än på allvar. Dock, ho vet, om det icke döljer sig något märkligt under dem.»

En bestämdare uppfattning om U 1175 uttalar L. Fr. Löffler i uppsatsen *En förbisedd Sigurdsristning* (1890): »Jag tillåter mig framställa följande gissning rörande Ramsjöstenens tillkomst. Någon Ramsjö-bo i forntiden, som i grannsocknen Alunda sett Dräflestenen [= U 1163] och känt sig tilltalad af dess märkliga bilder, har hemma hos sig på rak arm ur minnet sökt efterbilda Dräflestenen. Som dennes inskrifts lydelse för honom var alldeles ligkiltig, nöjde han sig med att antyda inskriften genom en mängd godtyckliga tecken blandade med runor, hvarjämte han gjorde rikligt bruk af de i Dräflestenen såsom skiljetecken använda små korsen (+ och ×).»

Om H. Schücks och O. v. Friesens uppfattningar om Ramsjö-stenens ristning se U 1163 och där citerad litteratur.

Våla härad.

Socknar: Huddunge, Harbo, Östervåla och Nora.

Våla härad gränsar i V till Simtuna, i S till Torstuna, i Ö till Bälinge, Norunda och Örbyhus härad. I N och NV utgör Dalälven en del av Våla härads gräns mot Gästrikland. I administrativt avseende tillhör häradet Västmanlands län.

Våla härad benämndes under medeltiden »Vala hundare» och hade då samma omfattning som nu, om man bortser från att en del av Huddunge sn tillhörde »Thorsakers hundare», d. v. s. Torstuna härad.

Dalkarlsåsen utgör vattendelare i häradets västra del. Bortsett från denna höjdsträckning är häradet ett skogigt slättland med bebyggelsen sedan gammalt företrädesvis koncentrerad till den öppna jordbruksbygden kring Åbyån, Harboån och sjön Tämnaaren.

Runstensbeståndet är i förhållande till häradets areal litet, 6 stenar. Av dessa äro endast tre »riktiga» runstenar. De 6 stenarna fördela sig topografiskt på följande sätt: Huddunge 1 (U 1176), Harbo 1 (U 1177), Östervåla 3 (U 1178–1180), Nora 1 (U 1181).

Av de 6 stenarna äro 3 bevarade som fullständiga monument (U 1176, 1177, 1180), 3 som fragment (U 1178, 1179, 1181). Endast 3 äro emellertid runstenar i egentlig mening (U 1176, 1177, 1181). De övriga 3, samtliga från Östervåla, ha i stället för runinskrift runbanden fyllda med runliknande tecken. De torde dock samtliga ha tillkommit i gammal tid; en av dem undersöktes redan av J. Bureus (U 1180).

I Bureus' efterlämnade arbeten från förra hälften av 1600-talet äro 3 av stenarna upptagna (U 1176, 1177, 1180). Dessa jämte ännu en (U 1181) finnas i träsnitt återgivna i Peringskiölds *Monumenta* och *Bautil* (1750). De 4 inskrifterna registrerades av J. G. Liljegren i *Runurkunder* (1833): L 791, 793, 794, 2008¹. De två fragmenten U 1179 och 1178 påträffades år 1915 och 1931.

1176. Huddunge by, Huddunge sn.

Pl. 155, 156.

Litteratur: B 653, L 791, D 1:293. J. Bureus, F a 6 s. 110 n:r 1 (Caspar Cohl), F a 5 n:r 190, F a 1 s. 47; Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 4, bl. 187; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 2, s. 221, 429; O. Grau, *Beskrifning öfver Wästmanland* (1754), s. 592 [omtrycket 1904, s. 462]; W. Tham, *Beskrifning öfver Sveriges rike* 1:2 (1849), s. 92; E. Erdman, *Några ord till upplysning om bladet »Lindsbro»* (1865), s. 66; R. Dybeck, *Runa* (fol.) 1876, s. 37; *Västmanlands läns kalender* 1881, s. 283; Lars Ersson i Klasbo, *Fornminnen inom Wästmanland* (ATA); S. B. F. Jansson, *Runskriftsinventering i Uppland* 1943 (ATA).

Äldre avbildningar: J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta*, B 653 och Grau a. a.); Dybeck, D 1:293.

Runstenen står på en liten icke odlad förhöjning i en åker, som tillhör prästgården, omkring 2 km. SSV om Huddunge kyrka, 400 m. ÖSÖ om stora landsvägen till Heby, 75 m. SV om Vretaån. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Lindsbro».

Joh. Bureus upptager U 1176 i sin samling F a 6 efter uppteckning av Caspar Cohl. Platsen säges vara: »J Huddunge uti ängian»; F a 5: »Huddunge Vti Ängen».

I *Ransakningarna* 1667–84 finnas följande uppgifter om U 1176: »i Huddungebyen för Erick Anderssonss bodhdöör finness liggia een Runnesteen, som för detta skall hafwa stådt i byn Engen på een lijten

¹ Om L 795 Trollartorpet se nedan s. 668. Om L 792 se ovan s. 579, noten.